

Umelecko-historický popis a zhodnotenie

tzv. Červená škola, Šrobárova ul. č. 1 – Moyzesova 17, Košice

Obsah:

- 1. Základné údaje o národnej kultúrnej pamiatke**
- 2. Predmet umelecko-historického popisu a zhodnotenia**
- 3. Vznik a historický vývoj tzv. Červenej školy**
- 4. Umelecko-historický popis uličných fasád národnej kultúrnej pamiatky**
 - 4.1. Základný popis pôdorysného usporiadania a dispozície školy
 - 4.2. Popis uličných fasád
- 5. Umelecko-historické zhodnotenie tzv. Červenej školy**
- 6. Odporúčenia pre obnovu uličných fasád**
- 7. Použité pramene a literatúra**

1. Základné údaje o národnej kultúrnej pamiatke:

Mesto: Košice

Katastrálne územie: Košice – Stredné mesto

Unifikovaný názov: stredná škola s internátom

Č. ÚZPF: 1217/0

Zaužívaný názov: Červená škola, Gymnázium

2. Predmet umelecko-historického popisu a zhodnotenia

Predmetom tohto umelecko-historického popisu a zhodnotenia je budova tzv. Červenej školy (ďalej len „Červená škola“) na Šrobárovej 1 - Moyzesovej 17 v Košiciach, jej uličných fasád pre účely reštaurátorskej dokumentácie. Tieto fasády, ich omietkové, umelokamenné či keramické časti budú predmetom odborného reštaurovania.

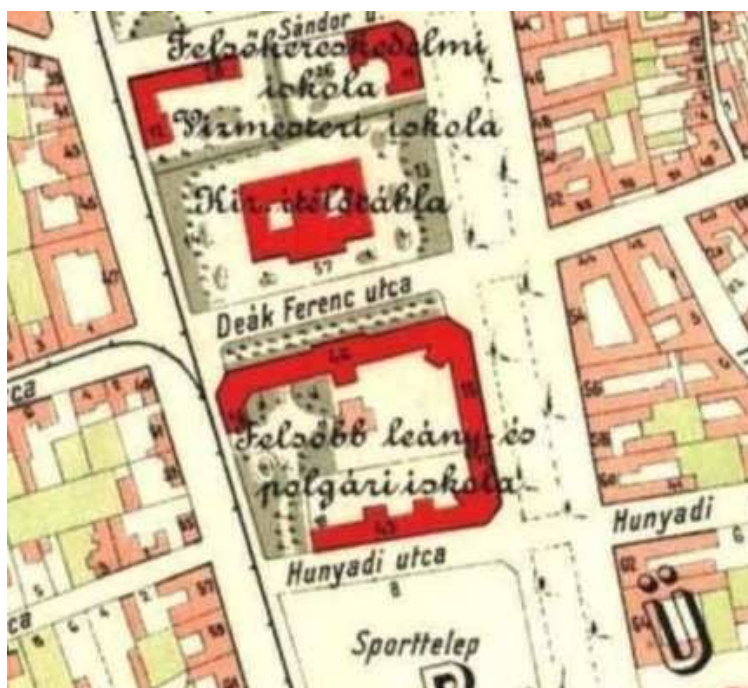
3. Vznik a historický vývoj Červenej školy

V období druhej polovice 19. storočia sa po zbúraní hradieb v Košiciach v bývalých predhradbových priestoroch (glacis) postupne sformovala zástavba nových ulíc. Popri predĺžení starších ulíc starého mesta vznikli napr. aj dnešná Moyzesova ulica, predtým Rákocziho okružná, s ambíciou veľkoryso koncipovanej ulice s promenádou. Východná strana tejto ulice v bezprostrednejšom dotyku so starým jadrom mesta bola postupne zastavaná viacpodlažnými mestskými obytnými nájomnými domami. Západná strana ulice bola miestom, kde na veľkorysých parcelách vznikajú novostavby škôl, nemocníc, kasární, verejných budov. Pozemky, na ktorých stáli mestské hradby, boli po ich zbúraní naďalej vo vlastníctve mesta, a to nimi disponovalo pre väčšie stavebné projekty.¹

Výsledkom spolupráce mesta a štátu bola aj nová školská budova umiestnená na veľkej, takmer štvorcovej parcele, ktorá je zo severu ohraničená Šrobárovou ulicou (predtým Forgács utca, Deák Ferenc utca), z východu Moyzesovou (Rákoczi körút), z juhu Galénovou (Hunyadi utca) a zo západu Kuzmányho ulicou (Bethlen körút).

Dnes tu sídli Gymnázium a Stredná zdravotnícka škola, pôvodne to bola budova postavená pre Štátnu vyššiu dievčenskú školu s internátom a chlapčenskú meštiansku školu. Od začiatku tu teda sídlili *dve školské ustanovizne*. Situáciu školy ešte bez neskoršej funkcionalistickej prístavby základnej školy z roku 1929, ktorá zastavala a uzavrela parcelu sčasti na južnej strane a najmä na východnej strane, zobrazuje historická mapa z roku 1912.

Je tu o.i. viditeľné v zásade trojkrídlové usporiadanie školy s vnútorným dvorom, kde stála samostatná budova jednopodlažnej telocvične. Západná časť resp. polovica dvora má viditeľnú záhradnú úpravu, ktorá slúžila ako vzorová záhrada pre jedáleň a aj ako park.²

Detail historickej mapy z roku 1912, v strednej časti je pôdorys školy s parkovou úpravou západnej časti dvora

¹ Bližšie ku urbanistickému vývoju druhej polovice 19. storočia v Košiciach pozri napr. MIHÓKOVÁ, Mária: *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848 – 1918*. Tematická bibliografia, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1986.

² Podľa MAYEROVÁ, Innet: *Architektúra školských budov na Slovensku 1890 – 1918*. Nepublikovaný rukopis. Kandidátska dizertačná práca, Slovenská akadémia vied, Ústav dejín umenia, Bratislava 1998. Červenej škole sa venuje na s. 91 – 95, údaj o dvore s. 93 a poznámka 213.

Vzniku školy predchádzalo dlhšie uvažovanie o jej zriadení, už v roku 1883 chcela mestská školská stolica vytvoriť vyššiu dievčenskú školu podľa budapeštianskeho vzoru. V roku 1891 sa medzi mestom a štátom dohodla zmluva o vzniku dvoch spojených školských ústavov: vyššej dievčenskej školy a chlapčenskej meštianky. Prevádzkovať školu mal štát, takisto bol investorom stavby. Mesto malo poskytnúť pozemok, okolitý voľný verejný priestor a zabezpečiť chodníky okolo budovy. V roku 1892 poveril minister školstva architekta Gyulu Pártosa (* 1845 Apatin - † 1916 Budapešť)³ zhotovením plánov. Konkurz na realizáciu stavby vyhrali košickí architekti a stavitelia Arpád a Gejza Jakabovci.

Na jeseň 1893 začali práce na stavbe pod dozorom kráľovského inžiniera László Miksa, koniec stavby bol naplánovaný tak, aby sa stihol školský rok 1895 – 1896, no práce sa omeškali. Náhradné priestory pre učenie boli dočasne v budove Čierneho orla. V lete 1896 bola škola daná do užívania, pri príležitosti výročia milénia. Slávnostné otvorenie sa konalo 6. septembra 1896 za účasti ministra školstva Dr. Gyulu Wlassicsa a bola tu aj osadená pamätná tabuľa, kde sa o.i. spomínalo že *...budovu vybudovali košickí stavitelia Arpád a Géza Jakabovci...podľa plánov budapeštianskeho architekta Gyulu Pártosa, pod dohľadom kráľovského inžiniera László Miksu...*⁴ Stavba bola tiež predmetom záujmu dobovej tlače, ktorá priebežne referovala o jej postupe, ako aj o otvorení.⁵

Zaujímavé je dobové hodnotenie architektonického štýlu školy: v roku 1895 sa v tlači písalo o *...na veľkom priestranstve umiestnenej budove, je v starom nemeckom štýle a je veľmi imponantná.*⁶

Vo výročnej správe školy z rokov 1896/97 je však údaj, že *budova bola vystavaná v novšie ustanovenom maďarskom štýle, podľa umeleckých architektov Lechnera a Pártosa*⁷. V dobe vzniku bolo teda hodnotenie štýlu budovy nejednotné.

Štátna vyššia dievčenská škola okolo roku 1900, pohľad od severovýchodu

³ GERLE, János- KOVÁCS, Attila- MAKOVECZ Imre: *A századforduló magyar építésze.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990, s. 117

⁴ Údaje o vzniku a stavbe školy podľa MAYEROVÁ, Innet, cit. dielo, s. 91 – 92., kde cituje dobovú tlač.

⁵ Pozri MIHÓKOVÁ, Mária: *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848 – 1918.* Tematická bibliografia., Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1986, s. 442, bibliografická poznámka č. 2175.

⁶ Podľa MAYEROVÁ, Innet, cit. dielo, s. 92, údaj z Felsőmagyarország, 28. júl 1895, s. 2.

⁷ Tamže, s. 94. Mayerová na základe tohoto údaju uvádza predpoklad, že na návrhu budovy sa mohol podieľať aj spolupracovník Pártosa – O. Lechner. Pravdepodobne však ide skôr o označenie charakteristického štýlu, v ktorom obaja pracovali, ako o konkrétny údaj označujúci presne autorov architektúry školy.

V novších hodnoteniach štýlu budovy prevláda skôr názor, že sa jedná o secesnú stavbu⁸, no ani s týmto záverom nemožno celkom súhlasiť. Presnejšie možno štýl charakterizovať až po podrobnejšom popise budovy, jej dispozície, architektúry a typických tvaroslovných článkov, so zreteľom na definovanie východiskových zdrojov tvaroslovia v štýlovom kontexte Pártosovho diela.⁹

Budova bola takmer kontinuálne využívaná ako stredoškolská školská budova až podnes, s výnimkou obdobia prvej (ubytovanie vojakov) a druhej svetovej vojny, kedy slúžila ako mimoriadna vojenská nemocnica v rokoch 1942 – 1945. Od 70-tych rokov 20. storočia tu sídli gymnázium a stredná zdravotná škola, teda podobne ako v časoch vzniku tu sídli dve školské ustanovizne. Budova je rozdelená tak, že v severnom krídle a v polovici východného je Gymnázium. V južnej polovici východného krídla a v južnom krídle sídli Stredná zdravotná škola. Parcela má už nové doplnky zrealizované počas 20. storočia: je to funkcionalistická základná škola na južnej a západnej strane, tiež vznikol krčok ktorý prepojil pôvodne solitérnu stavbu telocvične s dvorovým rizalitom severného krídla školy, zastavenie južného vstupu do budovy a premena bývalej kaplnky v južnom krídle na telocvičňu Strednej zdravotnej školy. Do výrazu budovy zasiahlo nevhodne odstránenie komínov v streche a ich zaslepenie pod úrovňou strechy v 60-tych rokoch 20. storočia. Budova bola v roku 1963 zapísaná do zoznamu kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky, pod číslom ÚZPF 1217/0. Posledná obnova fasád sa uskutočnila v roku 1989.¹⁰

4. Umelecko-historický popis¹¹ národnej kultúrnej pamiatky

4. 1. Základný popis pôdorysného usporiadania a dispozície školy:

Škola je pôvodne trojkrídlová dvojpodlažná stavba (sčasti trojpodlažná v severnom krídle a sčasti jednopodlažná v južnom krídle) tvorená severným, východným a južným krídlom, postavená v tvare U na takmer štvorcovej parcele. Hmoty sú členené stredovými rizalitmi a tromi nárožnými skosenými rizalitmi v mieste styku krídel, kde vytvárajú pohľadové dominanty na budovu, zdôraznené aj vstupmi (mimo severozápadného rizalitu, kde vstup nie je). Fragment západného krídla chápeme ako predĺženie severozápadného rizalitu. Hierarchicky je najdôležitejšie severné krídlo s hlavným vstupom, nasleduje ho východné krídlo s rozsiahlou dlhou fasádou do Moyzesovej ulice. Významovo je im podriadené kratšie južné krídlo budovy s pripojenou jednopodlažnou kaplnkou. Z pôdorysu vystupujú v dvorovej časti rizality s hlavnými schodiskami, ktoré sa viažu na hlavné vstupy do budovy z uličnej strany. Sú to schodiskový rizalit v strednej osi severného krídla na jeho južnej dvorovej fasáde a dva zaoblené rizality s trojramennými schodiskami v severovýchodnom a v juhovýchodnom kúte dvora, so vstupmi z ulice zo severovýchodného a z juhovýchodného nárožia. Tri krídla vytvárajú spolu blok, ktorý má vnútorný dvor, dnes už takmer úplne uzatvorený neskoršími prístavbami (funkcionalistická škola na východnej strane a časti južnej strany bloku). V tomto školskom dvore bola pôvodne solitérna stavba telocvične, ktorá je prepojená novodobým krčkom s dvorovým rizalitom severného krídla. Rozdeľovala dvor na dve polovice – východnejšiu, ktorá slúžila ako úžitková pre ihrisko, klzisko a pod. a oddychovú, kde bola predtým parková úprava¹². V súčasnosti dvor predeľuje aj múr a slúži všetkým trom školám (vrátane funkcionalistickej budovy školy).

⁸ Napr. MIHÓKOVÁ, Mária, cit. dielo, s. 195, alebo HRIŇ, Pavol: Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky Šrobárova 1 – Moyzesova 17, KPÚ Košice, r. 2009.

⁹ Ku zhodnoteniu štýlu budovy sa vrátíme po umelecko-historickom popise.

¹⁰ Údaj podľa HRIŇ, cit. dielo

¹¹ Popis sa zameriava najmä na uličné fasády, ktoré sú predmetom reštaurovania (resp. ich časti), a pre účel ktorého je zhotovené aj toto umelecko-historické zhodnotenie.

¹² Pozri pozn. 1

Dispozícia školy predstavuje typické riešenie s pozdĺžnym dvojtraktom, tak ako sa pre školské budovy vyvinulo a osvedčilo v druhej polovici 19. storočia. Uličný širší trakt tvoria miestnosti tried a kabinetov, príp. laboratórií, chodbový trakt je orientovaný do dvora a sprístupňuje uličný trakt. Komunikačné uzly budovy tu tvoria nárožné a stredové rizality vystupujúce do ulice a vybiehajúce aj do dvora, kde sú umiestnené hlavné aj vedľajšie schodiská, tiež veľké reprezentačné sály. Zo schodísk sú prístupné chodby aj vyššie podlažia. Ako je charakteristické pre školské budovy v druhej polovici 19. storočia, tieto schodiskové priestory sú chápané a stvárnené ako ťažiskové reprezentačné priestory inšpirované palácovou architektúrou, podobne ako aj v iných administratívnych budovách tej doby (pošty, súdy). Tu sa sústreďuje najbohatšia tvaroslovná výzdoba a zdôrazňuje sa monumentálne pôsobenie. Ku hlavným schodiskám sa pridružujú tiež nástupné priestory, resp. vstupné vestibuly. Najbohatšie je stvárnený v tomto duchu osový vstup a jeho pokračovanie v strednej osi severného krídla, ktorý vedie do „trojlodného“ vestibulu vyznačeného štyrmi stredovými piliermi a ôsmymi prístennými polpiliermi, medzi ktorými je osem polí krížových klenieb. Z vestibulu sa do oboch strán otvárajú a sprístupňujú chodby dvorového traktu a pokračuje do zadnej časti dvorového rizalitu, kde je umiestnené dvojramenné murované schodisko. Usporiadanie pilierov, polpilierov s príporami s listovými hlavicami, krížových klenieb, konzol, stĺpikov, citácie sedílií pri vstupe a výzdobné motívy poukazujú na transformované stredoveké tvarové zdroje. Monumentálne je stvárnený aj interiér a hlavné schodiská za vstupom zo severovýchodného a juhovýchodného rizalitu budovy. V prednej časti majú vestibuly zaoblené steny, ktoré ramenom schodiska pokračujú ku nástupu na chodby a na honosné trojramenné schodiská zasunuté v zaoblených dvorových rizalitoch. Schodiská majú balustrové murované zábradlia, tvorené zostavou hladkých stĺpikov s listovými hlavicami nesúcimi oblúčky (tiež ide o štylizáciu podľa vzoru románskych prvkov). Dvojramenné bočné schodiská v strede východného a južného krídla sú tiež zasunuté do vystupujúcich dvorových pravouhlých rizalitov. Nárožné skosené rizality poskytovali veľké priestory na šesťuholníkovom pôdoryse, orientované do ulice a slúžili v minulosti aj dnes ako salóny a jedálne. Zázemie a obslužné priestory boli (aj sú) sústredené do suterénnych priestorov.

4. 2. Popis uličných fasád:

Uličné fasády sú orientované do ulíc: Moyzesovej, Kuzmányho, Šrobárovej a Galénovej ulice. V rámci popisu fasád budeme osobitne popisovať fasády nárožných rizalitov. Výzdoba a členenie fasád je plynulé a priebežne sa opakujúce na všetkých troch fasádach. Ako už bolo spomenuté vyššie, dlhé tri dvojpodlažné krídla školy sú prečlenené hmotami stredových a skosených nárožných rizalitov. Tie sú zdôraznené aj v úrovni striech prevýšenými strechami s valbami s kovovými akroterionmi. Krídla majú medzi týmito prevýšenými časťami nižšie sedlové strechy s hrebeňom rovnobežným s ulicou. Pôvodne¹³ pomerne členitý výraz striech dopovedajú aj drobné kovové vetracie vikiere osadené v pravidelných rozstupoch. Ich otvory majú štvorlistový gotizujúci motív.

Základná tendencia fasád je vzhľadom na ich dĺžku horizontálna, ešte zvýraznená aj architektonickými prostriedkami. Výrazovým prvkom je najmä kontrast hladkých svetlých omietkových plôch a červenkastých tehlových obkladov. Nimi sú pokryté plochy prvého nadzemného podlažia, a sú využité ako rámovania okenných otvorov či architektonických prvkov, či sú z nich vyskladané ornamentálne prvky. Od tohto farebného ladenia fasád sa odvíja aj zaužívané pomenovanie školy. Dôležitým prvkom stmelujúcim obrys fasád je korunná rímsa, ktorá sa zalamuje a obieha aj všetky atikové štíty, čím ich zapája do plochy fasády a vytvára plynulú obrysovú líniu fasád. V tomto prípade však neúplnú, pretože atikové štíty nie sú kompletne.¹⁴

¹³ Dnes absentujú v obraze striech všetky komínové hlavice.

¹⁴ Pozri kapitolu 5. a 6. tejto práce.

Pohľadové dominanty budovy a v rámci ulíc aj urbanistické dominanty tvoria najmä náročné rizality, ktoré sú akcentované tiež spomínaným prevýšením striech. Takisto dôležitým momentom hmotového členenia fasád sú stredové rizality, ktoré „držia“ osovosť fasád a zdôrazňujú symetrický poriadok komplexu školy.

Hierarchicky dominantná je severná fasáda severného krídla s osovo umiestneným stredným odstupňovaným rizalitom. Iba v časti rizalitu je fasáda krídla trojpodlažná. Fasáda je v 1. a 2. nadzemnom podlaží 31 osová, z toho je stredný rizalit je 9 osový, po stranách sú časti krídla s jedenástimi osami (rytmus 11- 9 (3-3-3) – 11). V treťom podlaží je 9 osová. Na fasáde prebieha architektonické členenie, ktoré je v časti rizalitu jemne modifikované. V prízemí celej fasády prebieha sokel, ktorý prebieha aj na rizalit. V osiach nad okennými polkruhovými otvormi suterénu sa priama línia ukončenia sokla zalamuje do oblúka s kvádrovaním, s tendenciou ku osliemu chrbátu, zdôraznenou ukončením stredového klenáku vytiahnutou špičkou. Vzniká tak dekoratívny vlnivý účinok ukončenia svetlého omietkového sokla, výrazne spolupôsobiaci na vzhľade fasády. Plocha celého prvého nadzemného podlažia po jednoduchú profilovanú kordónovú rímsu je pokrytá tehlovým obkladom kontrastne teplej červenej farby. Pod pravidelne rozmiestnenými okennými otvormi sú jednoduché hranolové parapetné rímasy. Okenné otvory sú obdĺžnikového tvaru s priamym ukončením. Výplne otvorov sú dvojité, dnu otváracé, delené v hornej tretine pevným priečnikom oddeľujúcim dvojkřídlový svetlák. Obe krídla majú ešte delenie na dve tabuľky. Typovo sa zhodujú s pôvodnými okennými výplňami z doby vzniku. (Tento tvarový typ okenných výplní sa opakuje na všetkých fasádach, so svetlíkom prispôbeným tvaru okenného otvoru). Tehlový obklad okolo nich je vyskladaný pod otvormi do mierne vystúpenej jednoduchej hranolovej rímasy, po stranách do šambrán v ploche fasády, hore do tvaru klenáku. Vnútoraná hrana šambrány je skosená.

Plocha druhého nadzemného podlažia má hladkú svetlosivú omietku, v jej stene sa kontrastne vynímajú okenné obdĺžnikové otvory s tehlovými šambránami. V spodnej časti vytvára šambrána mierny presah, naznačujúci rímsu, podobne aj v hornom ukončení, kde je v strede tehlový obklad vyskladaný do tvaru odstupňovaného klenáku so zošíkmenou špičkou. Bočné šambránové pásy majú po stranách v strede vysunuté dva výstupky resp. uši. Hore je plocha fasády ukončená profilovanou korunnou rímsou, pod ktorou prebieha vyskladaný tehlový plošný vlys v tvare trojuholníkového zuborezu s rytmicky opakovaným negatívnym prvkom. Tehlový obklad vlysu, ako aj korunná rímsa prerastá do dvoch atikových štítov v úrovni strechy, umiestnených v strednej osi oboch jedenást'osových úsekov fasády. Štíty majú zalamovaný tvar, na ktorom je nasadený trojuholník. Tvar štítov je odvodený od tvaru kvadrilobu, resp. má tvar jeho polovice¹⁵. V strede štítov sú na tehlovom obklade aplikované reliéfne kosoštvorcové odstupňované terče. Majú ornamentalizovaný symetrický rastlinný plastický motív so stredovým kvietkom ku ktorému sa pripájajú zvoncovité kalichy, celý motív je ohraničený vlnovkou. Ide s najväčšou pravdepodobnosťou o keramický kolorovaný reliéf. Motív na ňom evokuje historický, ale až rustikalizovaný ornament približujúci sa skôr charakteru ľudovej výšivky.

Stredný trojpodlažný rizalit je raz odstupňovaný, v strede na vystúpenej časti má tri osi, na ustupujúcich častiach takisto po tri osi. Stredná časť rizalitu je prevýšená, lemovaná tehlovými lizénami vyrastajúcimi z tehlového obkladu prvého podlažia. Zvýrazňujú ju aj prevýšené odstupňované strmé strechy tvorené dvomi valbovými nerovnako vysokými sedlovými strechami s kolmým prienikom. Dôležitosť strednej časti rizalitu vyznačuje aj hlavný vstup stvárnený ako portál, ktorý má evokovať kamennú architektúru. V skutočnosti sa jedná o konštrukciu zhotovenú z murovaného základu a tvrdých keramických obkladov opláštenia. Portál tvorí plastický akcent - akúsi samostatnú z plochy fasády vysunutú architektúru okolo polkruhovo ukončeného dverného otvoru. (Výplň tvorí dvojkřídlová

¹⁵ Je to tvarový geometrický motív zložený z prenikajúcich sa tvarov, ktorého počiatky boli v gotike, bol obľúbený aj v manierizme a baroku. Vyskytuje sa na predmetoch umeleckého remesla (napr. šperky, medailóny), ale i v architektúre (fontány, okná, štíty).

kazetová plná brána a dvojkrídlový presklený svetlík.) Portál je vytvorený z flankujúcich polostĺpov s pätkami s drápkami, hladkým driekom a s ornamentalizovanou hlavicou s volútkami nesúcimi echinus. Nad polostĺpmi vyrastajú zaoblené lizény, hore ukončené odstupňovanou rímsou, pod ňou je plastický zvoncovitý motív s bobuľou, nad tým sú osadené plastické krížové kytice (na oboch stranách), posadené na polkruhové podstavce. Rímsa sa zalamuje ponad polkruhový vstup do trojuholníka evokujúceho gotický vimperk. Hore je štít „vimperka“ zalomený a skosený. Na skosení je posadená štylizovaná plastická ružica, v ploche na štíte pod ňou je plastická anjelská hlavička. Portál vstupu použitými, síce transformovanými, ale jasne identifikovateľnými prvkami poukazuje na tvarové zdroje v stredoveku – románske a gotické prvky v štylizovanej podobe.

V hornom ukončení strednej časti rizalitu sú po krajoch aplikované obdĺžnikové panely, na krajoch s negatívnym vyžľabením a s bohato rozvinutým centrálne komponovaným ornamentálnym reliéfnym rastlinným motívom s kvetmi, kalichmi a rastlinnými rozvilinami, opäť naznačujúc východiská v historickom, avšak rustikalizovanom ornamente. Pod nimi a pod hornou korunnou profilovanou rímsou prebieha tehlový pás trojuholníkového zuborezu, ktorý v strede aj s rímsou prerastá do plochy atikového štítu. Plocha štítu je tehlová, jej ohraničenie tvorí hladká profilovaná rímsa. Tento atikový štít je na celej budove najzložitejšie tvarovaný, smerom hore sa zužujúci, tvorený stupňovitým zalamovaním konvexného, nad tým pravouhlého tvaru, hore zakončeným oslím chrbtom. Opäť ide o rozvinutý kvadrilobový motív, resp. jeho polovicu. V ploche štítu je osadený aj reliéf v tvare kvadrilobu, zdobený do jeho cípov aplikovanou rastlinnou a kvetinovou ornamentikou, ohraničenou vlnovkou, v strednom poli je hladký. Tu bola pravdepodobne plocha pre dnes neexistujúci nápis. Okenné otvory sa líšia tvarom v druhom nadzemnom podlaží, kde sú segmentovo ukončené s tehlovým rámovaním šambránami, v treťom podlaží sú polkruhovo ukončené, tiež s tehlovým rámovaním. Tvar tehlových šambrán je rovnaký ako na vyššie popísaných okenných osiach druhého podlažia nižšej jedenásťosovej časti fasády, ale s modifikáciou spôsobenou prispôbením tvaru okenného otvoru. Nižšie trojosové časti rizalitov majú rovnaké riešenie plochy a okenných otvorov ako bočné časti fasády. Horné ukončenie trojosových bočných častí rizalitu tvorí opäť tehlový zuborezový vlys a nad strednými osami oboch častí sú v úrovni strechy jednoduché trojuholníkové atikové štíty s tehlovou plochou ohraničené zalomenou rímsou v pokračovaní korunnej rímsy. V strede majú oba osadený plastický kosoštvorcový keramický reliéf s rastlinnou ornamentikou vo vlnovkou vymedzenom poli.

Detail atikového štítu severného rizalitu

Detail stredového atikového štítu severozápadného rizalitu

Severozápadný skosený rizalit s dominantným pôsobením v Kuzmányho ulici, má do ulice prejavovaný trojboký pôdorys (v dispozícii šesťboký), s bočnými jednoosovými stranami a strednou trojosovou. Je zdôraznený prevýšenou strmou strechou, ktorá má sedlový tvar ukončený po oboch stranách polovičnými ihlanmi. Výzdoba a členenie fasád je rovnaké ako na severnej fasáde: hladký svetlý sokel, tehlový obklad plochy prvého podlažia, kordónová rímsa, hladké svetlé druhé podlažie, hore ukončujúci tehlový vlys s trojuholníkovým

zuborezom a korunnou rímso. Okenné osi prízemí strednej časti rizalitu sú priame, na druhom podlaží sú segmentové s tehlovými šambránami. Na hranách rizalitu vyrastajú z tehlového obkladu prvého podlažia tehlové lizény, ktoré sa hore napájajú na tehlový vlys. V strednej osi tehlový vlys prerastá do tehlového obkladu atikového štítu tvoreného pravouhlým zalomením korunnej rímsoy s nasadeným oslím chrbtom. Na jeho ploche je plastický keramický kvadrilob s reliéfom na kolorovanej červenej ploche. Tvorí ho opäť ornament s ústredným motívom kvetu resp. makovice spod ktorého a po stranách vyrastajú smerom hore vetvičky. Opäť je celý motív ohraničený vlnovkou. Na bočných stranách rizalitu sú nad osami jednoduché trojuholníkové atikové štíty v úrovni strechy s kosoštvorcovými reliéfmi v ich ploche (rovnaké ako na bočných stranách rizalitu severného krídla). Krátky appendix západného krídla do Kuzmányho ulice je napojený na rizalit, tvoria ho štyri osi v oboch podlažiach s totožnou výzdobou a organizáciou ako na severnej fasáde. Okenné osi oboch podlaží sú priamo ukončené. V úrovni strechy je ukončený valbou s kovovým akroterionom a dvojosovou dvorovou fasádou na juh s novodobými prístavbami nevhodných garáží v prízemí. Nárožia majú tehlové lizény, podobne ako aj medzi osami na južnej fasáde.

Severovýchodný skosený rizalit je pôdorysne a tvarovo totožný s vyššie popísaným severozápadným, líši sa však v niektorých prvkoch. Je takisto trojboký so strednou trojosovou časťou a jednoosovými bočnými stranami, s rovnakou výpravou okenných osí, tehlového obkladu prvého podlažia, nároží a vlysu, s totožným riešením atikových štítov vrátane výzdoby kvadrilobom v strednom a kosoštvorcovými reliéfmi v plochách bočných atikových štítov. Líši sa však riešením prvého podlažia, ktoré má v bočných osiach namiesto okenných otvorov polkruhovo ukončené hladké niky. V strednej osi je vstup s portálom, ktorý je totožný s portálom na severnej fasáde. Tu je zachovaná dverná kazetovaná výplň s dvojkřídlovým svetlíkom. Nad bočnými lizénami portálu absentujú plastické prvky krížových kytíc, ktoré tu boli, ale sú sekundárne odstránené.

Východná fasáda komplexu školy je tiež rozsiahla - 23 osová (rytmus 7 – 9 (3-3-3) - 7, symetricky ju člení do šírky natiahnutý deväťosový odstupňovaný rizalit. Zvýraznený je aj prevýšením strechy, nad strednou časťou rizalitu vysokou sedlovou strechou s valbou, kolmou na sedlovú strechu krídla. Bočné časti rizalitu majú sedlovú, ale mierne zvýšenú strechu oproti ostatnej časti krídla. Výzdoba a členenie fasád prebieha kontinuálne zo severnej fasády a nárožia aj na túto fasádu. Hoci je na fasáde zdôraznený rizalit, v jeho strede sa nenachádza vstup do budovy, resp. ho významovo dopovedá rizalit vysunutý do dvora s dvojkřídlovým schodiskom. Fasáda má po stranách rizalitu po sedem osí, ich úprava a výzdoba je totožná s bočnými časťami na severnej fasáde, vrátane umiestnenia rovnakých trojuholníkových zalomených atikových štítov v strede ich úsekov s kosoštvorcovými reliéfnymi aplikáciami v ich strede. Líši sa len tým, že soklová časť s vlnivým rytmom osí sa uplatňuje iba v jej troch osiach v južnej časti krídla, pretože len v tejto časti je tu podpivničenie.

Stredná časť fasády s rizalitom má bočné odstúpené trojosové časti a strednú predstúpenú trojosovú časť. Aj tu prebieha tehlový obklad prvého podlažia, hladké omietkové fasády druhého podlažia a trojuholníkový zuborezový vlys ohraničený hore korunnou rímso. Nárožia rizalitu sú orámované tehlovými lizénami. Nad strednou osou rizalitu je v úrovni strechy atikový štít, typu zalamovaného tvaru s nasadeným oslím chrbtom, totožný so stredovým štítom na severozápadnom a severovýchodnom rizalite, vrátane kvadrilobovej výzdoby. Okenné osi druhého podlažia na celom rizalite majú segmentové ukončenie.

Juhovýchodný skosený rizalit dominujúci pohľadu z juhu z Moyzesovej ulice je pôdorysnou formou, osovosťou (1-3-1), výzdobou, riešením oboch podlaží, výzdobou s atikovými štítmi s reliéfmi a portálom úplne totožný so severovýchodným rizalitom. Jedinú odlišnosť tvorí fakt, že ku portálu vedie krátke schodiskové kamenné rameno z úrovne chodníka.

Južná fasáda je kratšia, tvorí ju 16 osí v rytme 6-3-6-1, vynímajúc jednopodlažnú kaplnku, ktorú popíšem nižšie. Aj táto fasáda zachováva typickú osovosť celého komplexu so stredovým trojosovým rizalitom. Zvýraznená je stredová os aj prevýšením strechy v časti

rizalitu. Prevýšenú časť tvorí vysoká strmá sedlová valbová strecha korunovaná kovovými akroterionmi, ktorá kolmo preniká nižšiu sedlovú strechu krídla s hrebeňom rovnobežným s ulicou. Stredový rizalit má tri osi, v druhom podlaží so segmentovým ukončením okenných otvorov a tehlovým rámovaním. V druhom podlaží rizalit vyznačujú tehlové lizénové pásy na nárožiach, ktoré sú hore zapojené do priebežného zuborezového trojuholníkového vlysu. Nad strednou osou sa tehlová plocha zuborezu prelína do plochy strešného atikového štítu tvoreného pravouhlým zalomením s nasadeným tvarom oslieho chrbta. Typ tohto štítu sa opakuje podľa typu stredových štítov na nárožných rizalitoch. V jeho ploche je aplikovaný plastický kvadrilob s plastickou ornamentikou (reliéf je popísaný pri severozápadnom nároží) na červenom podklade.

Ako redukovaný pendant skoseného juhovýchodného rizalitu je v západnom ukončení krídla situovaný jednoosový rizalit ukončený ihlanovou strechou, ktorý ukončuje fasádu. Korunná rímsa aj tu obieha atikový štít, v tomto prípade najjednoduchšieho trojuholníkového typu s kosoštvorcovým reliéfom.

Ku fasáde sa na západe pripája jednopodlažná 5 osová kaplnka, t. č. telocvična. Stavebná prieluka bola pôvodne preklenutá tehlovou bránou s vysokým polkruhovým otvorom, v súčasnosti znefunkčneným a zastavaným. Kaplnka má vlastnú sedlovú valbovú strechu s kovovými akroterionmi. Jej fasádu tvorí členenie jednoduchým hladkým svetlým omietkovým soklom, v kontraste ku ostatnej ploche fasády, ktorá je celá pokrytá tehlovým obkladom. Okenné osi tvoria jednoduché polkruhovo ukončené výrezy v stene, posadené na mierne vystupujúcu podokennú rímsu. V tehlovom členení sú naznačené pásové šambrány. Pod korunnou rímsou prebieha mierne plastický zuborezový trojuholníkový vlys. Nad strednou osou je v úrovni strechy štítová atika tvorená zalomením s nasadeným trojuholníkom. V jeho ploche je kosoštvorcová reliéfná aplikácia (opakuje sa tu typ štítu a výzdoby napr. z východnej fasády). Na oboch krajoch fasády kaplnky je pod korunnou rímsou plastický panel vydelený rímsovým rámovaním s ornamentom, podobným ako na severnom rizalite. Tvoria ho štylizované kvetinové a rastlinné motívy v symetrickej lúčovitej štvorramennej kompozícii, vytvorené v duchu historického ornamentu s ľudovou štylizáciou.

5. Umelecko-historické zhodnotenie školy

Stavba školských budov sa rozvinula počas druhej polovice 19. storočia a najmä na jeho konci, ruka v ruke s ustanovením povinnej školskej dochádzky. Budovy škôl sú v tomto čase charakteristické veľkou rozľahlosťou, koncipovaním do blokového usporiadania s krídlami okolo vnútorných uzatvorených dvorov. Často sa osádzali na parcely bez predchádzajúcej zástavby, teda nič nebránilo ich pôdorysnému rozmachu. Školské budovy boli chápané komplexne, ich súčasťou boli nielen učebne, ale aj reprezentačné priestory, veľké dvory, parkové úpravy, vzorové záhrady, športoviská - telocvične a spravidla kaplnky. Myslelo sa teda nielen na duchovný, ale aj fyzický rozvoj študentov.

Typickým predstaviteľom týchto trendov bola aj košická štátna vyššia dievčenská škola s chlapčenskou meštiankou na Šrobárovej ulici. Pri jej pôdorysnom a dispozičnom koncipovaní sa uplatnili racionalistické moderné trendy v tvorbe školských budov. Použila sa tu vyvinutá školská dvojtraktová dispozícia, zdôraznená bola reprezentácia navonok, ale i v interiéroch, kde sa sústredila najmä na hlavných schodiskách a vstupných vestibuloch. Škola mala v duchu moderných trendov aj veľké zhromažďovacie priestory, kaplnku, telocvičňu a dvor mal parkovú úpravu.

Vonkajší vzhľad budovy určujú dlhé krídla s dôrazom na pôsobivé nárožné skosené rizality, ktoré sú pohľadovými dominantami a tiež symetrickú koncepciu fasád, držaná stredovými rizalitmi. Dôležitou súčasťou výrazu budovy je strešná krajina, kde sa odráža a dopovedá v rôznorodej výške striech, ich prenikaní a prevýšení, priestorová a významová koncepcia budovy. Pomerne plošný výraz tvaroslovia fasád je založený na pôsobení tehlových obkladov teplej červenastej farby na stenách prvého nadzemného podlažia a tehlovom rámovaní okenných otvorov, nároží, podstrešného tehlového vlysu na kontrastnej

hladkej omietke druhého podlažia. Dôležitým oživením je množstvo atikových štítov (celkovo 19 na uličných fasádach) v štyroch základných typoch, odvodených z motívu kvadrilobu. Plastickým akcentom akoby samostatnej architektúry sú tri portály utvorené pomocou transformovania prvkov stredovekého tvaroslovía. Korunná rímsa obiehajúca aj atikové štíty, portály, či kvadrilobové reliéfy v štítoch sú zhotovené z keramických dielcov. Keramika a tehla sú najdôležitejšími materiálmi vytvárajúcimi podstatu výzdoby fasád. Tieto motívy majú svoj pôvod v stredovekej architektúre a ornamentike, ako sme podrobnejšie uviedli napr. pri popise štítov a portálov. Reminiscencie na stredoveké tvaroslovie nachádzame tiež v interiéroch: napr. pilieroch, polpilieroch, krížových klenbách, murovaných schodiskových balustroch s citáciami románskych stĺpikov.

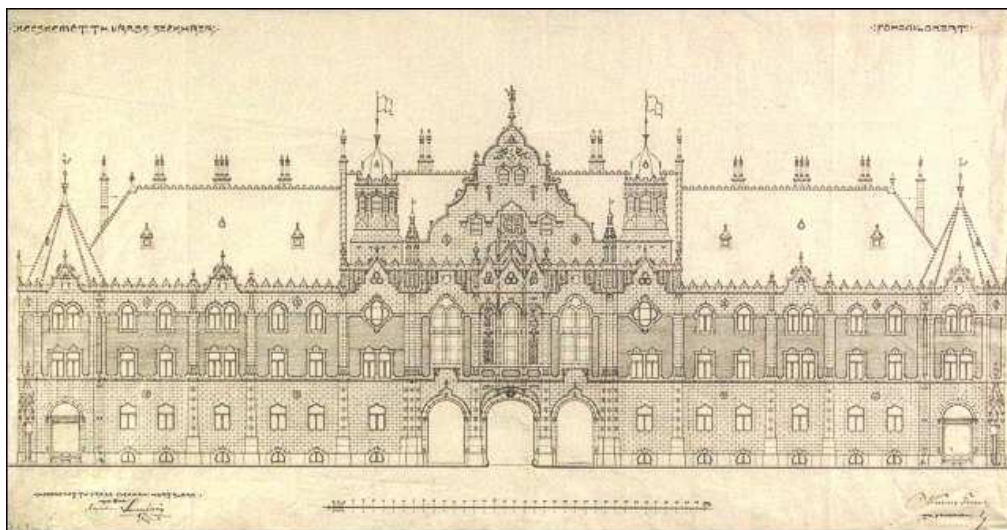
Architektúra „tehlového rámovania“ bola na školských budovách obľúbená už v 80-tych rokoch 19. storočia, a jeho obľuba pretrvala až do moderny. Geograficky najbližším príkladom na podobnom princípe je stvárnenie fasád v Parku Angelinum v Košiciach – bývalej školy uršulínok s internátom od košického staviteľa Štefana Forgácha, dokončenej v roku 1905. Aj v interiérovom usporiadaní tejto školy nájdeme viaceré analógie nielen v dispozičnom riešení, ale aj v tvaroslovných prvkoch čerpajúcich zo zdrojov štylizovaného stredovekého tvaroslovía. V tejto budove však nájdeme viac secesných detailov. V Červenej škole sa nedá hovoriť o vyslovene secesných prvkoch, vzhľadom aj na rok vzniku projektu – 1892 - by to bolo asi predčasné. V tých rokoch sa secesia ešte len prvý raz vystúpila na významných dielach európskej architektúry – napr. v diele Viktora Hortu. Môžeme hovoriť skôr o prvkoch, ktoré do secesie čoskoro prešli, resp. sa ich aspekty a tvarové štylizácie zosilnili – najmä používanie keramiky, keramických reliéfov, štylizácie rastlinnej ornamentiky blízke prejavom ľudovej výšivky, úplné pretvorenie pôvodne historických prvkov do mäkkých štylizovaných tvarov lechnerovskej secesie (motív oblúčika so stĺpikmi, trojlaločný list a pod.).

Radnica v Kecskeméte, hlavná fasáda

Odpoveď na otázku štýlu školy nájdeme v prehodnotení doterajších tvrdení na základe porovnania s inými stavbami Gyulu Pártosa, budapeštianskeho architekta¹⁶, autora návrhu školy. Gyula Pártos bol blízkym spolupracovníkom Ödöna Lechnera a spolu pracovali na viacerých projektoch až do roku 1896. V roku 1893 projektovali spolu dielo blízke Červenej škole nielen časovo: budovu radnice v Kecskeméte, dokončenú v roku 1897. Projekt aj realizácia radnice predstavuje stavbu na ktorej nájdeme blízke štýlové pojetie, ktoré sa objavilo na Červenej škole. Jedná sa o budovu, ktorá predstavuje neskorý historizmus s transformovanými vplyvmi a markantnými najmä tvarovými citáciami stredovekých slohov najmä gotiky, romaniky, ale aj renesancie resp. manierizmu. V jej bohatom plastickom výraze je dôraz na citácie a transformácie pôvodom stredovekých štýlových prvkov.

Lechner pri jej tvorbe čerpal aj zo znalostí stredoveku a renesancie, ktoré získal pri práci na reštaurovaní vo Francúzsku, či poznania anglickej romantickej architektúry. Tieto prvky voľne komponoval do nového celku, ktorého konečným cieľom bolo vytvoriť akúsi variantu národného maďarského štýlu. Postupným experimentovaním a priberaním prvkov rôznej proveniencie dospel, ale až v nasledujúcej fáze tvorby (ako je predmetná stavba), ku osobitej secesii, tzv. lechnerovskému štýlu.

Projekt radnice v Kecskeméte z roku 1892 od Pártosa a Lechnera.

Pohľad na Červenú školu od severu

¹⁶ Gyula Pártos (1845 – 1916) ukončil stavebnú akadémiu v Berlíne v roku 1870. V nasledujúcom roku si spolu so svojím rovesníkom Ödönom Lechnerom otvorili stavebnú kanceláriu a spolupracovali do r. 1896.

Prvky radnice v Kecskeméte nachádzame takmer „doslovne“ aj na Červenej škole v Košiciach. Pretože sa jedná o účelovú budovu školy, celkový výraz budovy je samozrejme skromnejší a plošnejší s redukciou najmä plastických a priestorových prvkov. Pártos sa teda pri koncipovaní architektonického výrazu inšpiroval spoločným dielom, na ktorom v tom čase pracovali s Lechnerom paralelne. Konfigurácia hmôt a ich základný priestorový rozvrh je založený na tej istej schéme (porovnaj hlavné fasády). Pártos na škole použil aj niektoré doslovne citované prvky z Kecskemétu: napríklad totožné tehlové rámovanie okenných otvorov, typické zalamované atikové štíty odvodené z polovice kvadrilobu, tehlové obklady, v interiéri analogické balustrové murované schodiská s neorománskymi prvkami, stĺpiky a prípory s listovými hlavicami. Motív ornamentálnych panelov pod strechou, ohraničených rímsou nachádzame na dvorových fasádach v Kecskeméte, aj v na fasádach Červenej školy na severnom rizalite alebo na kaplnke.

Detail balustrového zábradlia v interiéri radnice v Kecskeméte a schodiskové zábradlie v Červenej škole v Košiciach

Dvor radnice v Kecskeméte s tehlovým rámovaním okenných otvorov a tehlové rámovanie okenných otvorov na Červenej škole

Motív atikových polkvadrilobových zalamovaných štítov, tehlový obklad a rámovanie nároží a otvorov uplatnený na Červenej škole nachádzame ako dôležitý a dominantný

výrazový prvok rozvinutý aj na jeho ďalšom spoločnom diele s Lechnerom v Zámboke na Beniczky kastély, z roku 1895¹⁷.

Zámboke, Beniczky kastély, z roku 1895

Nakoniec môžeme poopraviť tvrdenia o secesnom resp. staronemeckom či modernom uhorskom štýle Červenej školy v Košiciach¹⁸, na základe tvarovej analýzy a analógií prvkov, kde sme identifikovali tvarové zdroje v stredovekej architektúre, sprostredkované dielami historizmu z Francúzska či anglickej romantickej architektúry.

Môžeme tu hovoriť o romantickom zafarbení tejto variácie neskorého historizmu načerpaného a syntetizovaného z rôznych zdrojov so snahou o transponovanie do nového národného uhorského štýlu. Tento romanticky ladený neskorý historizmus sa dostáva na budove Červenej školy do kontextu s racionalistickou koncepciou tvorby školských budov, preto nevyhnutne dochádza ku redukci a zjednodušeniu jej štýlového výrazu oproti paralelne vznikajúcemu dielu.

6. Odporúčenia pre obnovu fasád

Popri všeobecných zásadách zachovania a pravdivej materiálnej a farebnej interpretácie všetkých pôvodných tvaroslovných článkov a súčastí architektúry súvisiacich s dobou vzniku, je potrebné pri obnove fasád doplniť aj chýbajúce tvaroslovné výzdobné prvky.

Jedná sa najmä o časti portálov na severovýchodnom a juhovýchodnom nároží, kde absentujú krížové kytice situované nad flankujúcimi polostĺpmi (vzor je na severnej fasáde), ktoré je potrebné doplniť. V priebehu rokov došlo aj ku úbytku tvaroslovných prvkov na atikových štítoch, jedná sa o kraby na ich zošíkmených častiach, ktoré sú o.i. viditeľné na historickej pohľadnici. Ďalšou, teraz absentujúcou pôvodnou súčasťou sú krížové kytice vo vrcholoch všetkých štítov, viditeľné aj na historických pohľadniach. Bol to typický prvok atikových štítov ako ich používal Pártos s Lechnerom, ako dokazujú aj tvarovo analogické atikové štíty radnice v Kecskeméte. V minulosti došlo aj ku ochudobneniu tvaroslovia striech o všetky komíny, ktoré spolupôsobili na architektúre školy.

Mgr. Maroš Semančík
historik výtvarného umenia

Košice, február 2014

¹⁷ SISA, József: Kastélyépítészet és Kástélykultúra Magyarországon. A historizmus kora. Vince kiadó, Budapest 2007, s. 307

¹⁸ Pozri kapitolu 3. tejto práce.

7. Použité pramene a literatúra

MAYEROVÁ, Innet: *Architektúra školských budov na Slovensku 1890 – 1918*. Nepublikovaný rukopis. Kandidátska dizertačná práca, Slovenská akadémia vied, Ústav dejín umenia, Bratislava 1998

GERLE, János- KOVÁCS, Attila- MAKOVECZ Imre: *A századforduló magyar építésze*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990

MIHÓKOVÁ, Mária: *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848 – 1918*. Tematická bibliografia., Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1986

HRIN, Pavol: *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky Šrobárova 1 – Moyzesova 17*, KPÚ Košice, r. 2009

SISA, József: *Kastélyépítészet és Kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*. Vince kiadó, Budapest 2007.

Internet: foto Kecskemét - Városháza, Zsámbok káptély, historické pohľadnice školy